

Unsettling Landscapes: The Volta River Project

New Settlements between Tradition and Transition

Almost a century after the first plans to dam the Gold Coast's mighty Volta River and its White and Black branches were conceived, water management, new town construction and resettlement are back on the agenda of Ghanaian development and planning. Long-past plans for the Bui Dam have been picked up once again, this time with the considerable 'support' of Chinese funding and technical expertise.¹ As Sub-Saharan Africa's first independent country celebrated 50 years of self-government, projects for a city in the fashion of Dubai have been foreseen for the site of the newly-envisaged infrastructure.² This grand gesture encourages a reassessment of the large-scale projects that were moved by parallel concerns at the dawn of Ghana's nation-building objectives. Today this type of territorial intervention – be it the Inga Dams in the Democratic Republic of the Congo, the Cahora Bassa Dam in Mozambique or the Kossou Dam in Ivory Coast – could do with a critical post-realisation evaluation. The predominance of technical, economical and political concerns, too easily losing or underestimating cultural considerations in favour of the idea of fast industrialisation and economic development, remains a crucial aspect of technically ambitious and single-discipline interventions of this era. Located at the nexus of vigorous nation-building, post- and neocolonial aspirations, East-West Cold War confronta-

tions and emerging international developmentalism, the Volta River Project (VRP) – with its 'largest man-made lake in the world' – is a case in point.

The implementation of the river basin development, situated on both sides of Ghana's 1957 independence threshold, provides considerable clues for understanding the will to inscribe the postcolonial on the colonial, as well as the motivation to consider the lingering traces of colonialism on postcolonial environments. Even though the VRP was conceived of when the Gold Coast's potential for resources other than slaves and gold were being gauged, it became prime minister Nkrumah's centrepiece initiative, embodying the increasingly grandiose projects the leader's vigorous post-independence agenda required in order to project an image of prosperity, stability and heroic modernisation.³ Its conception combined Tennessee Valley Authority-imbued regional planning and British new town development with 'Indian-flavoured' urban resettlement experiments, all transplanted to the West African context where the shift towards a postcolonial condition represented the long-awaited opportunity to simultaneously modernise and liberate the continent from colonialist oppression.

The Bui Dam was not realised at the time of its conception but several other VRP components did see the light, indelibly marking Ghana's cultural, physical and socioeconomic landscape. The dam at Akosombo and the New Village and New Town of Tema were keystone interventions within the massive resettlement of an estimated 80,000 Ghanaians implemented between 1956 and 1969.⁴ In this setting,

¹ For a celebratory overview of the Volta River Project see: James Moxon, *Volta: Man's Greatest Lake: The Story of Ghana's Akosombo Dam* (London: André Deutsch, 1969) and David Hart, *The Volta River Project: A Case Study in Politics and Technology* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1980).

² Giles Mohan, 'Elections, Oil and a Chinese Dam in Ghana, BBC/Open University, 28 January 2009. Available on-line at http://www.open2.net/blogs/society/index.php/2009/01/28/elections_oil_chinese_dam?blog=10.

³ Kwame Nkrumah (1909-1972), one of the most influential Pan-Africanists, was Prime Minister of the former Gold Coast (1952-1957) and of newly independent Ghana (1957-1960).

Ontwrichtende landschappen: het Volta River Project

Woonoplossingen tussen traditie en transitie

Bijna een eeuw na de eerste plannen voor het afdammen van de machtige rivier de Volta, en de rivierarmen de Witte en de Zwarte Volta in [het voormalige] Goudkust, staan watermanagement, de bouw van nieuwe steden en herhuisvesting weer op de Ghanese ontwikkelings- en planningsagenda. Oude plannen voor de Bui-dam zijn weer opgestart, dit keer met aanzienlijke 'steun' van Chinese investeerders en technische experts.¹ Terwijl het eerste land dat in subsaharisch Afrika onafhankelijk werd verklaard, het vijftigjarig jubileum van zijn zelfbestuur vierde, worden plannen gesmeed voor een stad in de stijl van Dubai op de site van de nieuw geplande infrastructuur.² Aan de hand van dit grote gebaar kunnen we nog eens terugkijken op de grootschalige projecten, die tijdens de staatsvorming van Ghana door vergelijkbare belangen werden gemotiveerd. Ook nu nog zou het nuttig zijn dit soort territoriale interventies – of het nu gaat om de Inga-dam in de Democratische Republiek Congo, de Cahora Bassa-dam in Mozambique of de Kossou-dam in Ivoorkust – kritisch te evalueren na hun voltooiing. De dominantie van technische, economische en politieke belangen, waarbij culturele overwegingen te gemakkelijk terzijde worden geschoven of ondergewaardeerd worden ten gunste van snelle industrialisatie en economische ontwikkeling, is nog steeds een cruciaal aspect van technisch ambitieuze en monodisciplinaire interventies. Het Volta River

Project (VRP), gesitueerd in een knooppunt van krachtige natievorming, post- en neokolonialistische aspiraties, Oost-West-confrontaties vanwege de Koude Oorlog en opkomend internationaal ontwikkelingsdenken is, met zijn 'grootste kunstmatige meer ter wereld', een goed voorbeeld hiervan.

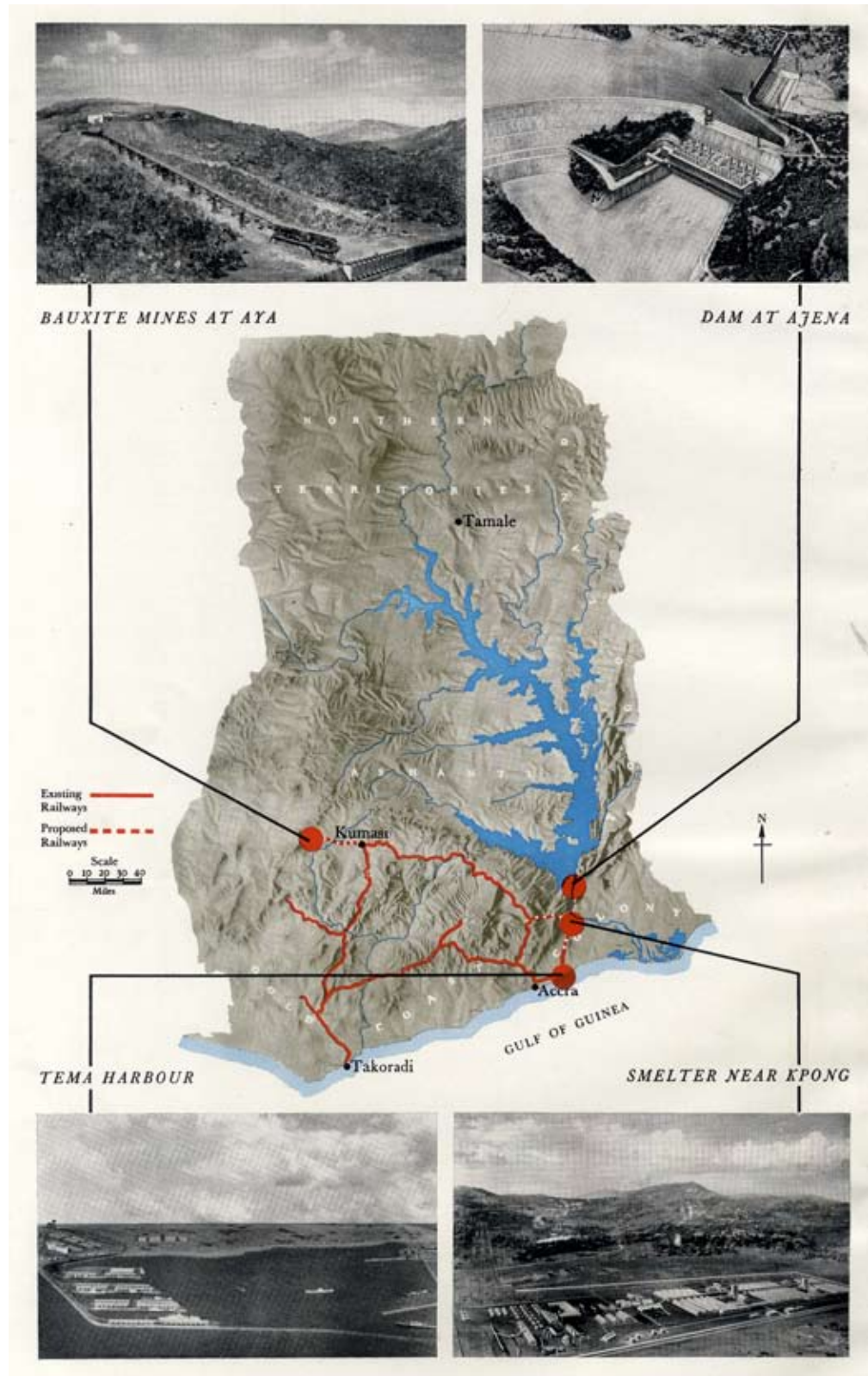
De manier waarop het stroomgebied van de rivier wordt ontwikkeld, die sinds 1957 aan weerszijden de grens vormt van Ghana's onafhankelijkheid, biedt belangrijke aanwijzingen hoe men het kolonialisme heeft willen overschrijven door postkolonialisme. Het is meteen ook een aanleiding om de blijvende sporen die het kolonialisme heeft nagelaten in de postkolonialistische omgeving, nader onder de loep te nemen. In een tijdvak, zo tussen 1951 en 1970, waarin werd onderzocht of Goudkust mogelijk nog andere hulpbronnen had dan slaven en goud, werd het initiatief voor het Volta River Project het paradepaardje van premier Nkrumah. Het VRP belichaamde de steeds grandiozere projecten die op de energieke post-onafhankelijkheidsagenda van de leider dienden te verschijnen, om een imago van voorspoed, stabiliteit en heroïsche modernisering over te brengen.³ Het ontwerp was een combinatie van door de Tennessee Valley Authority geïnspireerde regionale planning, Britse *New Town Development* en 'Indiaas aandoende' experimenten in stedelijke herhuisvesting, allemaal getransplanteerd naar de West-Afrikaanse context, waar de verschuiving naar een postkoloniale situatie de langverwachte kans bood om het continent zowel te moderniseren als te bevrijden van de kolonialistische onderdrukking.

De Bui-dam werd ontworpen, maar niet gebouwd. Enkele andere onderdelen echter van het VRP werden wel gerealiseerd en markeren

1 Voor een positieve analyse van het Volta River Project zie: James Moxon, *Volta: Man's Greatest Lake. The Story of Ghana's Akosombo Dam* (Londen: André Deutsch, 1969) en David Hart, *The Volta River Project: a case study in politics and technology* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1980).

2 Giles Mohan, 'Elections, Oil and a Chinese Dam in Ghana', BBC/Open University, 28 januari 2009; <http://www.open2.net/blogs/society/index.php/2009/01/28/elections_oil_chinese_dam?blog=10>.

3 Kwame Nkrumah (1909-1972), een van de meest invloedrijke pan-Afrikanisten, was Eerste Minister van Goudkust (1952-1957) en het nieuwe onafhankelijke Ghana (1957-1960).

Tema's (veranderende) rol in het Volta River Project / Tema's (shifting) role in the Volta River Project (Uit / Source: Preparatory Commission, *The Volta River Project, Vol. 2. Appendices to the Report of the Preparatory Commission* (Londen / London: HMSO, 1956))

onmiskbaar het culturele, fysieke en sociaal-economische landschap van Ghana. De dam bij Akosombo en Tema New Village en Tema New Town waren strategische ingrepen in het kader van de massale herhuisvesting van naar schatting 80.000 Ghanezen die tussen 1956 en 1969 werd uitgevoerd.⁴ Tegen deze achtergrond werden 'ontwikkelingsexperts' geconfronteerd met aan de ene kant Nkrumah's verlangen het land te bevrijden van zijn afhankelijkheid van de agrarische sector (met verstedelijking als consequentie), en aan de andere kant de angst dat snelle verstedelijking zou resulteren in vervreemding en politieke instabiliteit – waardoor het pre-onafhankelijkheids- en antiverstedelijkingsbeleid zou worden voortgezet. Waar het ging om het enthousiast najagen van (meestal door de staat gelanceerde) ontwikkelingsprojecten, maakte het vertrouwen in de buitenlandse expertise in de specifieke domeinen van de moderne architectuur en stedenbouw de weg vrij voor tendentieuze oplossingen. Het moedigde standaardisering aan, hoewel experimenten en een toenemende gevoeligheid voor culturele kwesties ook voorkwamen.⁵

Terwijl de planners en de ontwerpers van de postkoloniale stad begonnen te spreken over inclusie en de coëxistentie van verschillen, die ze echter definieerden met behulp van categorieën als sociale klasse en arbeid, lieten de beoogde ruimtelijke oplossingen zien hoe ingewikkeld de relatie was tussen de conflicterende doelen van emancipatie en de normatieve organisatie van het dagelijks leven. In deze tekst bespreken we de confrontatie tussen de 'expat' adviseurs met hun op vooruitgangdenken gebaseerde vooroordelen en de 'antropologische idee van de Afrikaanse samenleving', op zoek naar zowel ontwikkeling als onveranderlijkheid.⁶ Aan de hand van bepaalde casestudies hopen we een indruk te geven hoe deze confrontatie leidde tot een mislukte combinatie van infrastructuur, landschap en huisvesting in sommige van de nederzettingen die zijn ontworpen als onderdeel van het Volta River Project.

Grip houden op de koloniale ruimte

De twee decennia na de Tweede Wereldoorlog werden gekenmerkt door een actieve export van de Britse manier van *new town planning*, met

behulp van de *Commonwealth Development and Welfare Programme* voor de kolonies uit 1944 en de *New Towns Act* uit 1945.⁷ De periode vóór de onafhankelijkheid werd over het algemeen bepaald door een nieuw gevoel van urgentie, door de invloed van de oorlog op zowel het Britse Rijk als de kolonie, waarbij de binnenlandse ontwikkeling van de laatste werd ingezet om het verroeste economische mechanisme van de koloniale machinerie draaiende te houden.⁸ Onder invloed van deze pressie, en tegen alle verwachtingen in, groeide de sociaal-economische en fysieke planologie uit tot een onmisbaar instrumentarium. Met als gevolg dat voor het eerst serieus werd (her)overwogen, het VRP ook werkelijk uit te voeren. Met de algehele verspreiding van de Britse planologische expertise over de Britse kolonies, werd Maxwell Fry in 1944 verantwoordelijk gesteld voor de advisering van West-Afrikaanse overheden over stedenbouw.⁹

⁴ Tema New Town, in de documenten vaak beschreven als Tema Township, was de nieuwe stad op de plaats van het gelijknamige vissersdorp, dat ongeveer 27 km ten oosten van Accra ligt. Tema New Village is een nieuw dorp dat was bedoeld voor de verplaatste bevolking van Old Tema, voornamelijk Ga vissers, boeren en visverkopers. Het ligt op ongeveer 3 km ten oosten van Tema New Town. Daarnaast wordt Tema New Village ook wel aangeduid als (Tema) Manhean. Manhean betekent 'nieuw dorp'. De laatste benaming wordt vandaag het meest gebruikt in Ghana.

⁵ Voor een analyse van architectuur in de post-onafhankelijkheidsperiode in Ghana, zie: Hannah Le Roux, 'Modern Architecture in Post-Colonial Ghana and Nigeria', *Architectural History*, jrg. 47 (2004), 361-392.

⁶ Zie Jeff D. Grischow, 'Late Colonial Development in British West Africa: The Gonja Development Project in the Northern Territories of the Gold Coast, 1948-57', in: *Canadian Journal of African Studies*, jrg. 35 (2001) nr. 2, 293.

⁷ Voor een overzicht van Britse stedenbouw in de kolonies zie: Robert Home, *Of Planting and Planning: the making of British colonial cities* (Londen: E & FN Spon, 1997).

⁸ Havinden en Meredith hebben dit proces beschreven in hun analyse van 'new colonialism' in de Britse tropische kolonies. Zie: Michael Havinden en David Meredith, *Colonialism and Development: Britain and its Tropical Colonies 1850-1960* (Londen: Routledge, 1996), 206-234.

⁹ Fry was tijdens zijn legerjaren gevestigd in Accra. Hij keerde na de oorlog terug naar zijn bungalow in Accra om er te wonen en te werken met een staf van vier expats (met inbegrip van zijn vrouw, Jane Drew), een secretaris en twee plaatselijke tekenaars. Fry reisde heen en weer tussen wat hij omschreef als de 'onevenredig grote kolonies, van het grote Nigeria en de kleine strook van Gambia', om het koloniale bestuur te adviseren over ruimtelijke ordening.

¹⁰ Fry and Drew Papers, box 22, folder 2, Royal Institute of British Architects (RIBA) Archives, Londen.

'development experts' were confronted with Nkrumah's yearning to free the country from its dependency on the agricultural sector (and thus urbanise it) on the one hand, and the fear of rapid urbanisation as a carrier of alienation and political instability on the other – which could lead to the continuation of pre-independence, anti-urban policies. In the specific terms of modern architecture and urbanism, the reliance on foreign expertise, within the enthusiastic pursuit of (mostly state-driven) developmental projects, facilitated the persistence of biased solutions and encouraged standardisation, although experimentalism and increased sensitivity towards cultural issues were also featured.⁵

The spatial solutions envisaged manifest the knotty relationship between the conflicting objectives of emancipation and of the normative organisation of everyday life as the planners and designers of the postcolonial city began to speak of inclusion and the coexistence of difference – defined, however, through the categories of social class and labour. In this text we will discuss this confrontation of the evolutionary biases of expatriate consultants with the 'anthropological idea of African community' in a quest to achieve both development and changelessness.⁶ We hope to emphasise, by discussing particular case studies, the resulting mismatches between infrastructure, landscape and housing in some of the settlements conceived as part of the VRP.

Keeping Hold of Colonial Space

The two decades following the Second World War saw the active export of British new town planning through the concomitance of the 1944 Commonwealth Development and Welfare programme for the colonies, and the 1945 New Towns Act.⁷ The pre-independence period was generally characterised by a new sense of urgency resulting from the effects of war on both empire and colony, with the latter's internal development as a necessary sustenance for the distorted economic mechanics of the colonial machinery.⁸ In line with such pressure, and against all odds, socioeconomic and physical planning became indispensable tools. As a result, the VRP would for the first

time be seriously (re)considered for implementation. With the general diffusion of planning expertise throughout the British colonies, the task of advising West African governments on town planning would fall, in 1944, under the responsibility of Maxwell Fry.⁹ In his autobiographical notes, compiled many years later, Fry would define his assignment – in the best of colonial pretentious mindsets – in the following terms: 'The job before me could be regarded as pioneer work, or plainly ludicrous. To introduce the art of town planning to West Africa was a far-fetched proposition equivalent to teaching 12-tone music to a village choir.'¹⁰

When, in the early 1960s, Fry was asked to give a BBC talk on the 'Passing of the British in West Africa' he described the Gold Coast of 1942 as a country 'still in the past'.¹¹ Such ruthless depiction echoed his perception of the

⁴ The New Town of Tema, often described in documents as Tema Township, was the new city born in the place of the homonymous fishing village lying approximately 25 km east of Accra. Tema New Village is the novel settlement planned for the relocation of Old Tema's population, consisting mainly of Ga fishermen, farmers and fishmongers, and located 3 km east of Tema New Town. Additionally, Tema New Village is also referred to as (Tema) Manhean, with Manhean meaning 'new village' in Ga. The latter appellation is the most commonly utilised in Ghana today.

⁵ For a discussion of post-independence architectural in Ghana, see Hannah Le Roux, 'Modern Architecture in Post-Colonial Ghana and Nigeria', *Architectural History*, vol. 47 (2004), 361-392.

⁶ See Jeff D. Grischow, 'Late Colonial Development in British West Africa: The Gonja Development Project in the Northern Territories of the Gold Coast, 1948-57', *Canadian Journal of African Studies*, vol. 35 (2001) no. 2, 293.

⁷ For an overview of British town planning in the colonies, see Robert Home, *Of Planting and Planning: The Making of British Colonial Cities* (Londen: E & FN Spon, 1997).

⁸ Havinden and Meredith have described this process in their account of 'new colonialism' set forth in the British Tropical Colonies. See Michael Havinden and David Meredith, *Colonialism and Development: Britain and Its Tropical Colonies 1850-1960* (Londen: Routledge, 1996), 206-234.

⁹ Fry had spent his army years based in Accra. Returning to his war-time bungalow to live, and working with a staff of four expatriates (including his wife, Jane Drew), a secretary and two local draughtsmen, Fry travelled between what he described as the 'disproportionately sized colonies, from the large Nigeria, to the tiny strip of Gambia' to advise Colonial Governors on town planning.

¹⁰ Fry and Drew Papers, Box 22, folder 2, Fry and Drew Papers, Royal Institute of British Architects (hereafter RIBA) Archives, Londen.

In zijn autobiografische notities, vele jaren later verzameld, omschreef Fry zijn opdracht als volgt (een mooi voorbeeld van pretentieuze koloniaal denken): 'De taak die voor me lag kon worden beschouwd als baanbrekend werk, of als ronduit belachelijk. Het idee, de kunst der stedenbouw te introduceren in Afrika was even vergezocht als het idee, een dorpskool te onderwijzen in het twaalftonige muziekstelsel.'¹⁰

Toen Fry in de vroege jaren zestig door de BBC werd gevraagd een praatje te houden over 'het einde van het Britse Rijk in West-Afrika' beschreef hij Goudkust als een land dat in 1942 'nog in het verleden' leefde.¹¹ In die meedogenloze beschrijving weerklonk zijn visie op de autochtone materiële cultuur en nederzettingsstructuur. Net als in het geval van de architectuur, waren Fry en zijn team van mening dat ze niet konden vertrouwen op hetzij koloniale precedenten, hetzij lokale uitdrukkingvormen: noch het bungalowparadijs van de 'expats', noch de 'verouderde' uit leem opgetrokken nederzettingen konden als voorbeeld dienen voor toekomstige toepassingen.¹² Toch beweerde Fry: 'net zoals de architectuur bij het ontwikkelen van een stijl die geschikt is voor tropisch Afrika een oplossing moet zoeken voor klimatologische en sociale omstandigheden, moet de stedenbouw de bijzondere behoeften van de regio bestuderen en er in de planning rekening mee houden'.¹³ Hoe dit kon worden gerealiseerd, werd samengevat in het bekende *Village Housing in the Tropics* uit 1947, dat Drew samenstelde na maandenlange expedities 'in de bush'. De handleiding had tot doel, naast het vervaardigen van een handboek dat zó was ontworpen dat iedere ontwikkelingsambtenaar het in zijn zak kon laten glijden, om een compilatie te maken van 'bruikbare planologische ingrediënten' voor rurale contexten.¹⁴ Deze bestonden voornamelijk uit een verbeterde infrastructuur van wegen, een betere indeling van de huizen en de strategische plaatsing van putten, latrines en wasplaatsen. Ze vormden een realistischer taxonomie om dorpen te verbeteren, waarvan in het koloniale debat in het algemeen werd aangenomen dat het de aangevoerde plaatsen waren om de ononderbroken stroom mensen die naar de steden trokken, een halt toe te roepen.

De Britse architecten kregen de kans hun

theorieën aan de praktijk te toetsen ongeveer 32 kilometer ten oosten van Accra, waar de bouw van een zeehaven en een stad prioriteit had gekregen omwille van zowel algemene behoeften als de aluminiumindustrie. Hun taak was volledig in tegenspraak met wat ze in hun handleiding hadden aanbevolen: in plaats van kleine dorpen te verbeteren om verstedelijking tegen te gaan, kregen ze de opdracht een dorp te ontwerpen voor de herhuisvesting van de bevolking van Old Tema. Daarnaast werd hen gevraagd te adviseren over woningbouw in de havenstad die in de plaats van Old Tema zou verrijzen.¹⁵ Op basis van de veronderstelde agrarische en industriële specialisatie van het New Village en de New Town weerspiegelden de totale lay-out en woningtypologie de grove dichotomie in landelijke/traditionele en stedelijke/moderne contexten – zelfs al voordat de ingewikkelde verhuizing van 2.000 vissers in gang werd gezet.¹⁶

Op het eerste gezicht is het uit 1953 daterende ontwerp voor de stad Tema Manhean direct ontleend aan de bladzijden van het handboek. Het voorstel verbetert echter de overal aanwezige compounds en gaat daarbij een stap verder dan de contouragevoelige articulatie van de 'open compounds', die in *Village Housing* veelvuldig worden neergezet als een

11 Fry and Drew Papers, box 13, folder 10, RIBA Archives, Londen.

12 Voor een meer gedetailleerde analyse zie: Rhodri Windsor Liscombe, 'Modernism in Late Imperial British West Africa: The Work of Maxwell Fry and Jane Drew, 1946-56', *Journal of the Society of Architectural Historians*, jrg. 65 (juni 2006) nr. 2, 188-215. Zie ook: Mark Crinson, *Modern Architecture and the End of Empire* (Aldershot: Ashgate, 2003), 37-156.

13 Fry and Drew Papers, box 13, folder 4, RIBA Archives, Londen.

14 A.E.S. Alcock en Helga M. Richards, *How to Plan your Village* (Londen: Longmans Green, 1953); A.E.S. Alcock, 'Town Planning problems and their solution in Tropical Africa', in: *Housing, Building & Planning*, nr. 12-13 (New York: United Nations, 1958), 122-133.

15 Na tal van educatieve opdrachten, uitgevoerd in de late jaren veertig voor verschillende West-Afrikaanse steden, kwam het werk van Fry en Drew in Tema New Town en de New Village, door hun betrokkenheid in Chandigarh tussen 1951 en 1954, enigszins in de schaduw te staan.

16 Het eigenlijke aantal geherhuisveste bewoners steeg van 4.000 in 1952 tot 12.000 in 1959. Voor een gedetailleerde analyse van Tema Manhean herhuisvesting, zie: G.W. Amarteifio, D.A.P. Butcher en D. Whitham, *Tema Manhean. A Study of Resettlement* (Accra: Ghana University Press, 1966). Zie ook: Emmanuel Oko Adjetey, *Tema Manhean. A Study of physical planning and how it has affected the social, cultural and economic life of its people* (afstudeerscriptie, Ghana: Kwame Nkrumah University of Science and Technology, 1964).

indigenous material culture and settlement structure. In the case of architecture, Fry and his team felt they could not rely on either colonial precedents or local expressions; neither the expatriate bungalow paradise, nor the 'obsolete', mud-built settlements could set the way for future approaches.¹² Nonetheless, Fry claimed: 'Just as architecture must deal with the conditions of climate and society in evolving a style suited to tropical Africa, so must Town Planning study the peculiar needs of the region and plan accordingly.'¹³ How to achieve this was summarised in the well-known 1947 *Village Housing in the Tropics* compiled by Drew after many months of expeditions 'into bush'. The manual's intent was, besides producing a handbook designed to slip into any Development Officer's pocket, a compilation of the 'workable ingredients of planning' for rural environments.¹⁴ These consisted mainly of improved road infrastructure, better-arranged housing and the strategic positioning of wells, latrines and washing places. They composed a more realistic taxonomy for improving villages that were assumed, in general colonial discourses, to be the real sites of action for countering the continuous drift of people to the towns.

The British architects were given the chance to test their principles in practice 32 km east of Accra, where the construction of both a seaport and city was identified as a priority to serve both general and aluminium-processing needs. Their task was the mirror image of what their manual had endorsed: rather than improving small-scale villages to counter urbanisation, they were commissioned to design a village for the relocation of Old Tema's population. In addition, they were solicited to advise on housing for the port city that would rise in its place.¹⁵ Based on the supposed agricultural and industrial specialisation of New Village and New Town, the overall layout and housing typologies reflected the crude dichotomisation of rural/traditional and urban/modern environments – even before the complex relocation of 2,000 fishermen was set into motion.¹⁶

At a first glance, the 1953 plan for the town of Tema Manhean derives directly from the handbook's pages. However, the proposal ameliorates the ubiquitous compound houses

one step further than the contour-sensitive articulation of 'open compounds' abundantly depicted in *Village Housing* as a correction of the stereotypical colonial grid-iron plan. In the model schemes, village 'hubs' – usually composed of markets and lorry parks – cling to the main by-pass road from which stem secondary streets, undulating according to drainage requirements and topography. Kitchens, washing spaces and latrines form the collective elements, positioned as independent units within the layout.¹⁷ In the manual, the 'unhealthy' compound is broken apart: with its unfastened sides, the liberated form would allow vegetation to penetrate and drainage to occur, thus resulting in a 'cleansed' sequence of open areas alternatively devoted to leisure and housekeeping. But in Manhean, the open compound was reassembled into a comb-like collective unit, containing 95 rooms. This 'ingenious arrangement' allowed a great variety of dwelling sizes, from one to six rooms, each with a covered veranda or cooking

11 Fry and Drew Papers, Box 13, folder 10, Fry and Drew Papers, RIBA Archives, Londen.

12 For a more detailed discussion see Rhodri Windsor Liscombe, 'Modernism in Late Imperial British West Africa: The Work of Maxwell Fry and Jane Drew, 1946-56', *Journal of the Society of Architectural Historians*, vol. 65 (June 2006) no. 2, 188-215. See also Mark Crinson, *Modern Architecture and the End of Empire* (Aldershot: Ashgate, 2003), 137-156.

13 Fry and Drew Papers, Box 13, Folder 4, RIBA Archives, Londen.

14 A.E.S. Alcock and Helga M. Richards, *How to Plan your Village* (London: Longmans Green, 1953); A.E.S. Alcock, 'Town Planning Problems and Their Solution in Tropical Africa', *Housing, Building & Planning*, no. 12-13 (New York: United Nations, 1958), 122-133.

15 After numerous educational commissions executed in the late 1940s for several West African cities, the work of Fry and Drew in Tema New Town and New Village has been somewhat obscured by their involvement in Chandigarh between 1951 and 1954.

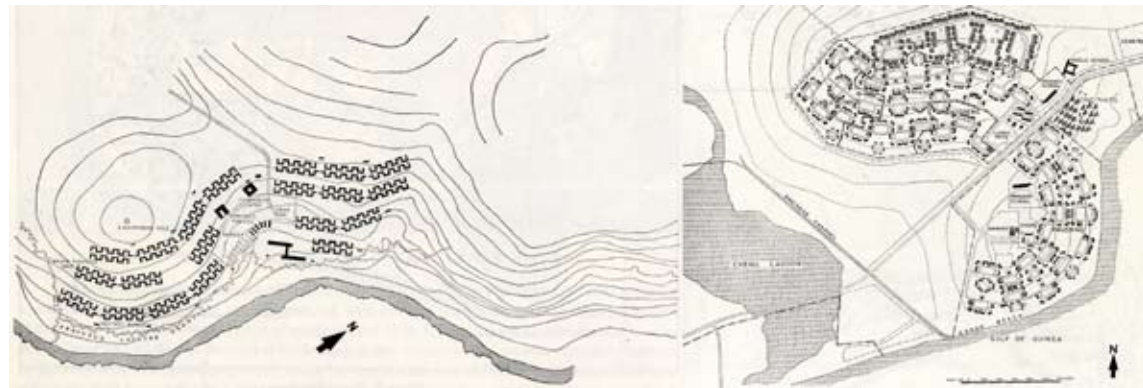
16 The actual number of resettled people increased from 4,000 in 1952 to 12,000 in 1959. For a detailed account of the Tema Manhean resettlement, see G.W. Amarteifio, D.A.P. Butcher and D. Whitham, *Tema Manhean: A Study of Resettlement* (Accra: Ghana University Press, 1966). See also Emmanuel Oko Adjetey, *Tema Manhean: A Study of Physical Planning and How It Has Affected the Social, Cultural and Economic Life of Its People* (MSc thesis in Architecture, Kwame Nkrumah University of Science and Technology, 1964).

17 The manual also emphasised the qualities of front and rear verandas, which embodied an aspect of local dwelling culture to be specifically preserved.

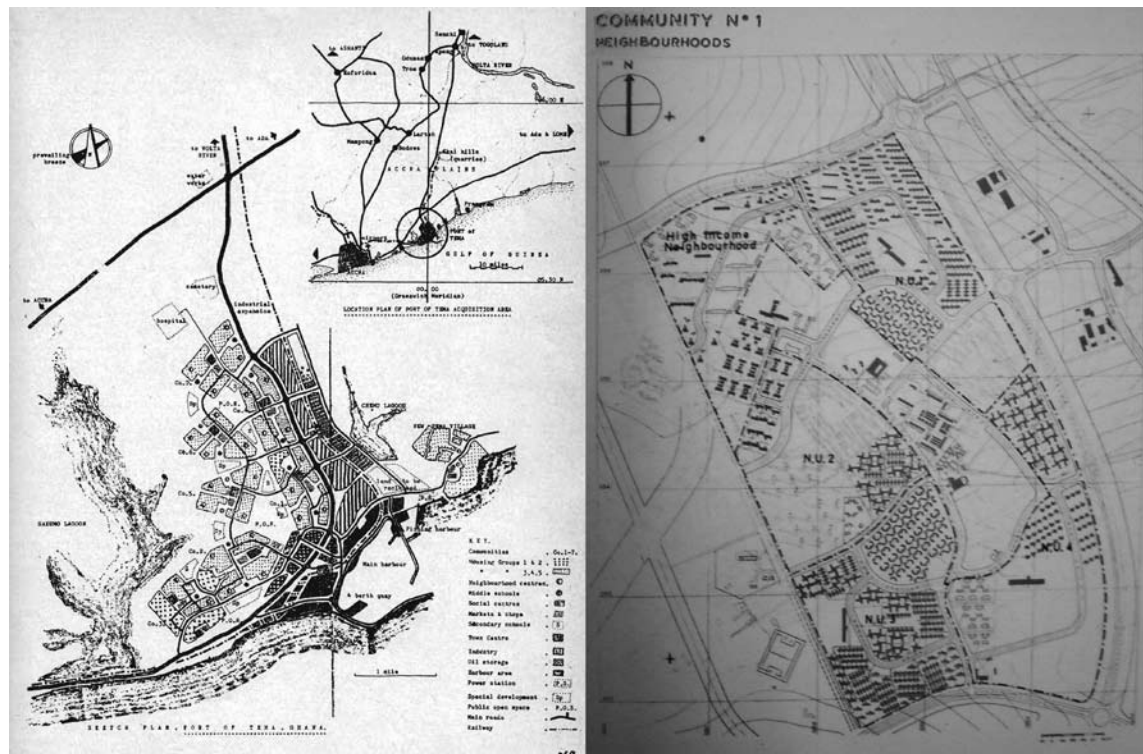

Herplande dorpen en open compounds / Re-planned villages and open compounds
(Uit / Source: Maxwell E. Fry, Jane B. Drew & Harry Ford, *Village Housing in the Tropics with special reference to West Africa*, Londen / London: Lund Humphries, 1947)

Eerste en definitieve plan voor Tema Manhean / First and final proposal for Tema Manhean
(Uit / Source: G.W. Amarteifio, D.A.P. Butcher and D. Whitham, *Tema Manhean. A Study of Resettlement*, Accra: Ghana University Press, 1966)

Van wijkeneid tot gemeenschap / From neighbourhood unit to community
(Uit / Source: D.C. Robinson, 'Tema, New Port of Ghana', *Journal of the Town Planning Institute*, March 1959, 91 / Doxiadis Associates, Ghana Reports, DOX-GHA VOL. 8, Jan-Jul. 1961, 515, Athens, Doxiadis Archives – © Constantinos and Emma Doxiadis Foundation)

area.¹⁸ A central fish-smoking area substituted the plethora of individual ones, encouraging collectivisation. The collective dwelling typologies and working areas seem to comply to the objectives of achieving economic transformation and protecting the 'community'. This approach encompassed both the conception of 'intermediate' housing types and the fading of communal customs. Both features are explicitly mentioned in the pocket manual, in which Fry would set forth his qualms vis-à-vis the compound house – which his team would nonetheless be driven to use in the Manhean resettlement – and refer to the disappearing community as a 'melancholy truth'.¹⁹

From this perspective Fry would claim that 'African life needs a different pattern, of different houses, than elsewhere'.²⁰ For the articulation of such patterns Fry and Drew would struggle with issues comparable to those of José Luis Sert in his carpet housing in Chimbote (1946) and Ernst May in his design for a 'growing house' in East Africa (1953), both designed as 'transitional devices' that reinterpreted traditional and vernacular components.²¹ The supposed intermediate capacity between tradition (which had ultimately been bulldozed away) and a restrained modern lifestyle (which was confronted daily with an immoderate modern project only 3 km away) of the housing schemes in the Tema Manhean project encountered strong criticism.²² Meanwhile, Fry and Drew's team designed high-income dwellings for the 'cosmopolitans' of Tema New Town, which did not require hampering modernity. Conversely, four-storey flats with roof laundries and carport-equipped maisonettes were some of the 32 income-based housing types designed and executed by the Tema Development Corporation (TDC)²³ and, more specifically, implemented under the watchful eye of T.S. Clerk, the 'first West African representative' of Fry and Drew's office in Accra. Ironically, the existing 'local village' that offered the basis for the scale of the first built neighbourhoods of the 'new' city (Communities of 2,000 to 3,000 persons) was bluntly removed.

Intermezzo: Ghana in Transition

While the New Village was being contested and the New Town constructed, two crucial reports for the VRP's prospect were produced in 1956. After three years of examinations, the Preparatory Commission (PC) set up by the British and Gold Coast Governments, published a new proposal for the river basin development which included the contribution of Otto H. Koenigsberger.²⁴ Complying to the emerging figure of the 'global expert', the latter was in the Gold Coast in the double capacity of consultant to the PC and as member of a UN Mission on housing.²⁵ The PC's report differed from previous proposals by the location of the smelter, which was moved from the town of Ajena to Kpong, and of the sea port, already shifted from Ada to Tema.²⁶

18 Amarteifio, et al., *Tema Manhean*, op. cit. (note 16), 55.

19 Maxwell Fry, 'Town Planning in West Africa', in: Jane Drew (ed.), *Architects' Yearbook: 2* (London: Paul Elek, 1947), 68 and 72.

20 Fry and Drew Papers, Box 13, Folder 4, RIBA Archives, London.

21 On Chimbote, see among others Josep M. Rovira, 'Chimbote', in: Sert 1928-1979 *Complete Work: Half a Century of Architecture* (Barcelona: Fundació Joan Miró, 2005), 129-137. Ernst May's African work has been documented in Eckard Herrel, *Ernst May: Architekt und Stadtplaner in Afrika 1934-53* (Tübingen: Wasmuth Verlag, 2001).

22 The first plan for Tema Manhean presented in 1953 was criticised for its incapacity to accommodate future development, such as both the extension of existing houses and in-fill building of new houses. See Amarteifio et al., *Tema Manhean*, op. cit. (note 16).

23 Tema became part of the VRP in 1951 as the site for a new port. A year later, the 100-km² tract of the Tema Acquisition Area was established by ordinance and by the same token the Tema Development Corporation was instituted, very much along the lines of British New Town administrative bodies.

24 Otto Koenigsberger moved to the UK in 1951. In the mid 1950s he was in the process of replacing Maxwell Fry as Director of the Tropical Architecture programme at the AA School in London, who had headed the course for the first two years since its inception.

25 The second document, compiled by Koenigsberger with Charles Abrams and Vladimir Bodiansky, was devoted to the setup of a country-wide housing programme. For more details see Charles Abrams, Vladimir Bodiansky and Otto Koenigsberger, *Report on Housing in the Gold Coast* (New York: UN TAA, 1955); Otto Koenigsberger, *Housing in Ghana* (New York: UN TAA, 1957).

26 Moxon, *Volta*, op. cit. (note 1). See also Hart, *The Volta River Project*, op. cit. (note 1).

verbetering van het stereotype koloniale grid. In de modelontwerpen kleven de dorpscentra – meestal markten en parkeerplaatsen voor vrachtwagens – tegen de doorgaande hoofdweg aan en daaruit komen de secundaire wegen voort, met een vloeiend verloop dat afhankelijk is van de juiste afwatering en de topografie. Keukens, wasruimten en latrines vormen collectieve elementen die als onafhankelijke units binnen de lay-out zijn gepositioneerd.¹⁷ In de handleiding is de ‘ongezonde’ compound uiteen getrokken: door de lossere vorm met zijn onderbroken omheining zou vegetatie een kans moeten krijgen door te dringen en afwatering mogelijk maken. Het zou resulteren in een ‘gezuiverde’ reeks open gebieden, bestemd voor ontspanning of huishoudelijk werk. Maar in Manhean werd de open compound omgebouwd tot een kamvormige collectieve eenheid die 95 kamers bevatte. Dit ‘ingenieuze arrangement’ maakte een grote verscheidenheid aan woninggroottes mogelijk, van één tot zes kamers, elk met een overdekte veranda of kookruimte.¹⁸ Een centrale ruimte voor het roken van vis verving de overvloed aan individuele visrokerijtjes en moedigde collectivisering aan. De collectieve woningtypologieën en werkruimten lijken te voldoen aan de doelstellingen van economische transformatie en bescherming van de ‘gemeenschap’. Deze methode omvat zowel het ontwerp van ‘intermediaire’ woningtypen als het geleidelijk verdwijnen van gemeenschappelijke gebouwen. Beide elementen worden expliciet genoemd in het zakboek, waarin Fry zijn onbehagen over de compoundwoning uiteenzet – die zijn team desalniettemin noodgedwongen gebruikte voor de herhuisvesting in Manhean – en het verdwijnen van de gemeenschap aanduidt als een ‘triest feit’.¹⁹

Vanuit dit gezichtspunt stelt Fry dat ‘het leven in Afrika een andere structuur nodig heeft, een ander soort huizen, dan [het leven] elders’.²⁰ Bij het articuleren van die structuren worstelden Fry en Drew met vergelijkbare kwesties als José Luis Sert bij zijn ‘tapijt woningbouw’ in Chimbote (1946) en Ernst May bij zijn ontwerp voor een ‘groeïend huis’ in Oost-Afrika (1953), beide ontworpen als ‘transitieve instrumenten’ die traditionele en lokale elementen opnieuw interpreterden.²¹ De vermeende intermediaire

kwaliteit tussen de traditie (die uiteindelijk was weggebulldoerd) en een ingetogen, moderne levensstijl (die dagelijks de confrontatie aanging met een buitensporig modern project op nog geen 3,5 kilometer afstand van de woningbouwprojecten in Tema Manhean) ondervond felle kritiek.²² Intussen ontwierp het team van Fry en Drew in Tema New Town woningen voor de welgestelde ‘kosmopolieten’ die onbelemmerd modern mochten zijn. Onder de 32 inkomensafhankelijke woningtypen, ontworpen en gebouwd door de Tema Development Corporation (TDC)²³ en, meer in het bijzonder, uitgevoerd onder toezicht van T.S. Clerk, de ‘eerste West-Afrikaanse afgevaardigde’ van het kantoor van Fry en Drew in Accra, bevonden zich flatgebouwen van vier etages met een wasserij op het dak en maisonnettes, uitgerust met een carport. Ironisch genoeg werd het bestaande ‘lokale dorp’ dat de basis vormde voor de schaal van de wijken van New Town die het eerst werden gebouwd (‘Dorpen’ van 2.000 tot 3.000 mensen) botweg verwijderd.

Intermezzo: Ghana in transitie

Terwijl er in 1956 strijd werd geleverd over New Village, en New Town werd gebouwd,

17

De handleiding benadrukte ook de kwaliteiten van de voor- en achterveranda's die als een aspect van de lokale cultuur in de woningen werden bewaard.

18

Amarteifio, *Tema Manhean*, op. cit. (noot 16), 55.

19

Maxwell Fry, 'Town Planning in West Africa', in: Jane Drew (red.) *Architects' Yearbook: 2* (Londen: Paul Elek, 1947), 68 en 72.

20

Fry and Drew Papers, box 13, folder 4, RIBA Archives, Londen.

21

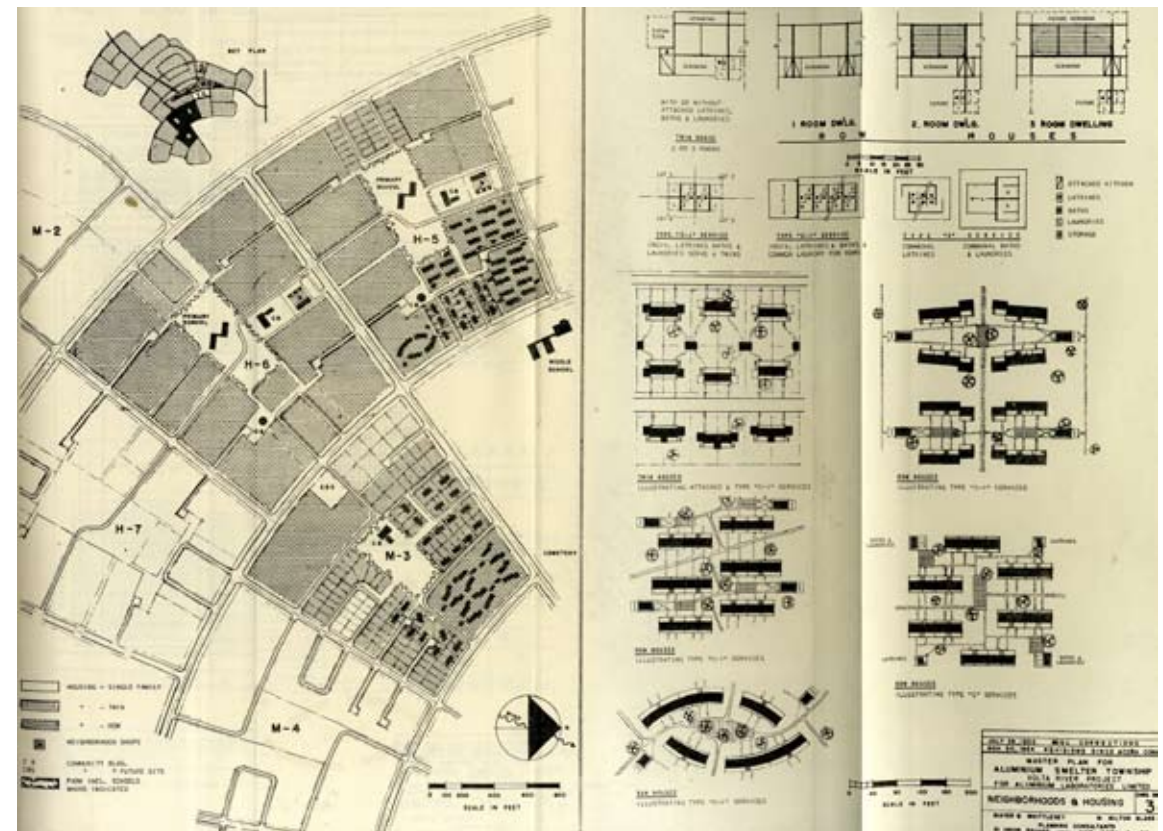
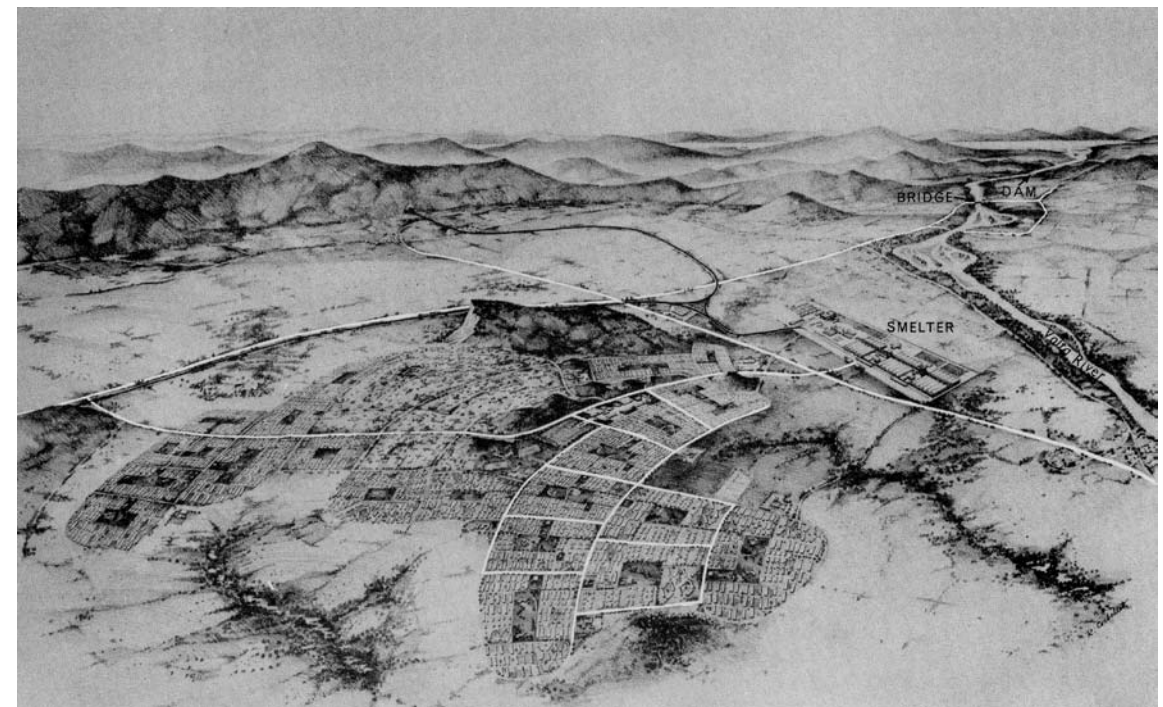
Voor Chimbote, zie onder meer Josep M. Rovira, 'Chimbote', in: *Sert 1928-1979 Complete Work: Half a Century of Architecture* (Barcelona: Fundació Joan Miró, 2005), 129-137. Het Afrikaanse werk van Ernst May is gedocumenteerd in: Eckard Herrel, *Ernst May: Architekt und Stadtplaner in Afrika 1934-53* (Tübingen: Wasmuth Verlag, 2001).

22

Het eerste plan voor Tema Manhean, gepresenteerd in 1953, werd bekritiseerd, omdat het geen toekomstige ontwikkelingen toeliet, bijv. uitbreiding van bestaande woningen en invulling met nieuwe huizen. Zie: Amarteifio, *Tema Manhean*, op. cit. (noot 16).

23

Tema werd in 1951 een deel van VRP, als locatie voor een nieuwe haven. Een jaar later werd via ordonnantie de 100 km²-zone van de Tema Acquisition Area ingesteld. Tegelijkertijd werd de Tema Development Corporation opgericht, volgens de principes van de Britse New Town bestuursorganen.

Koenigsberger en Mayer in het voormalige Goudkust: Kpong smelterijstad / Koenigsberger and Mayer in the former Gold Coast: Kpong smelter town (Uit / Source: Preparatory Commission, *The Volta River Project*, Vol. 2. Appendices to the Report of the Preparatory Commission (Londen / London: HMSO, 1956))

verschenen er twee rapporten die van doorslaggevende betekenis zouden zijn voor de vooruitzichten van het Volta River Project. Na drie jaar onderzoek publiceerde de Preparatory Commission (PC) die was ingesteld door de regeringen van Groot-Brittannië en Goudkust, een nieuw voorstel voor de ontwikkeling van het stroomgebied, met een bijdrage van Otto H. Koenigsberger.²⁴ Deze laatste was, zoals het de nieuwe figuur van de 'internationale ontwikkelingsexpert' betaamde, in Goudkust in de dubbele capaciteit van adviseur van de PC en lid van een VN-missie over huisvesting.²⁵ Het rapport van de PC verschilde van eerdere voorstellen vanwege de locatie van de smelterij, die van de stad Ajena naar Kpong was verplaatst, en die van de zeehaven, die al eerder van Ada naar Tema was verhuisd.²⁶

Als adviseur van de PC formuleerde Koenigsberger algemene aanbevelingen over huisvesting en planning, en meer gedetailleerde adviezen over de ontwikkeling van *company towns*.²⁷ Hij waarschuwde dat 'de nieuwe stad' (Kpong) geen geïsoleerd of afwijkend stukje

techniek moest worden (...) gesitueerd in een geografische regio die een heel ander plaatje liet zien'. Het was een uitdaging voor Albert Mayer en Julian Whittlesey, die Aluminum Laboratories Limited adviseerden over de bouw van een model-smelterijstad. Interessant genoeg waren zowel Mayer als Koenigsberger al eerder betrokken geweest bij de 'ontwikkeling' van een gebied dat zich recentelijk van koloniale uitbuiting had ontdaan, toen ze na de verzelfstandiging van India

²⁴ Otto Koenigsberger verhuisde naar Groot-Brittannië in 1951. In het midden van de jaren vijftig verving hij Maxwell Fry als directeur van het programma Tropische Architectuur aan de AA School in Londen; Fry had de cursus de eerste twee jaar na de oprichting geleid.

²⁵ Het tweede document, samengesteld door Koenigsberger met Charles Abrams en Vladimir Bodiansky, had als doel een landelijk housing programme op te starten. Voor meer details zie: Charles Abrams, Vladimir Bodiansky en

Otto Koenigsberger, *Report on Housing in the Gold Coast* (New York: UN TAA, 1955); Otto Koenigsberger, *Housing in Ghana* (New York: UN TAA, 1957).

²⁶ Moxon, *Volta: Man's Greatest Lake*, op.cit. (noot 1). Zie ook: Hart, *The Volta River Project*, op.cit. (noot 1).

²⁷ Preparatory Commission, *The Volta River Project*, vol. 2. *Appendices to the Report of the Preparatory Commission* (Londen: HMSO, 1956), 296-325.

As advisor to the PC, Koenigsberger expressed general recommendations on housing and planning, and more specific ones on the development of company towns.²⁷ He warned that 'the new town (of Kpong) should not be an isolated or alien patch of technical development . . . situated within a geographical region which provided an entirely different picture'. The challenge lay with Albert Mayer and Julian Whittlesey, consultants to Aluminium Laboratories Ltd, for the construction of a model smelter township. Interestingly enough, both Mayer and Koenigsberger had already been involved in 'developing' a territory freshly emerged from colonial exploitation by participating in post-partition planning 'experiments' in India.²⁸ A year from official independence, Ghana presented a comparable opportunity to accompany nation-building processes with a supposedly inclusive and multiracial modern urbanism.

In Mayer and Whittlesey's words, 'the township (of Kpong) would be laid out in accordance with modern practice' by using

neighbourhood units 'suitable for the varying requirements of a society in a state of transition'.²⁹ The ultimate goal was to 'provide transitions which encourage association of people of different employment status rather than a strictly compartment or stratified town'.³⁰ Despite these eloquent objectives, the actual criteria against which housing

²⁷ Preparatory Commission, *The Volta River Project*, Vol. 2. *Appendices to the Report of the Preparatory Commission* (Londen: HMSO, 1956), 296-325.

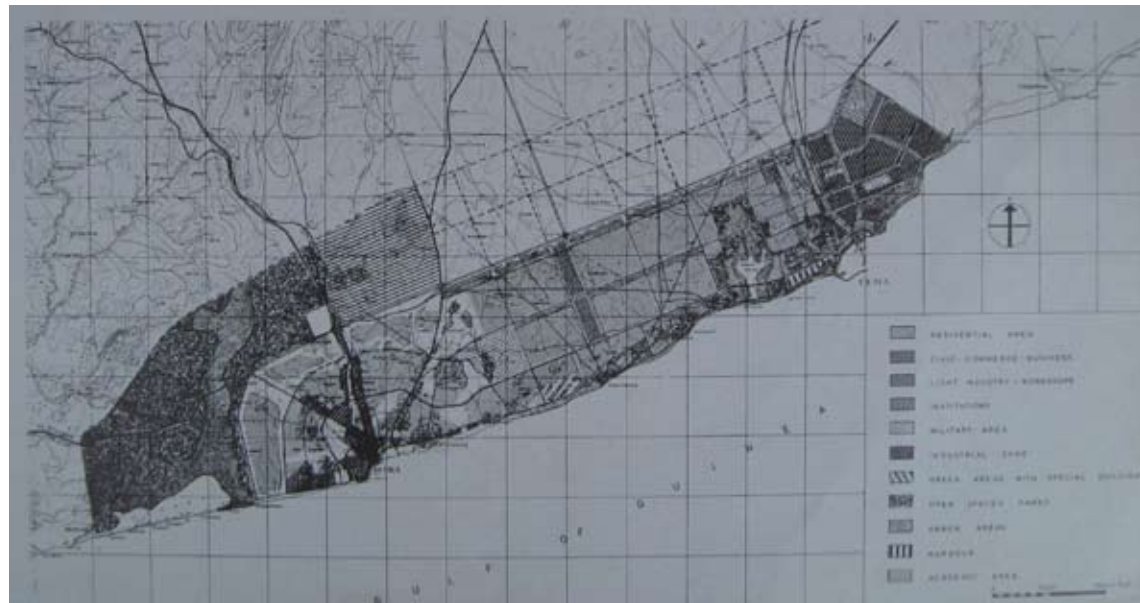
²⁸ In his position as Director of Housing for the Government of India (1944-1951), Koenigsberger superintended the planning of nine new Indian settlements.

Koenigsberger's Indian experience has been discussed by Rhodri Windsor Liscombe in 'In-dependence: Otto Koenigsberger and modernist urban resettlement in India', *Planning Perspectives*, no. 21 (April 2006), 157-178. A

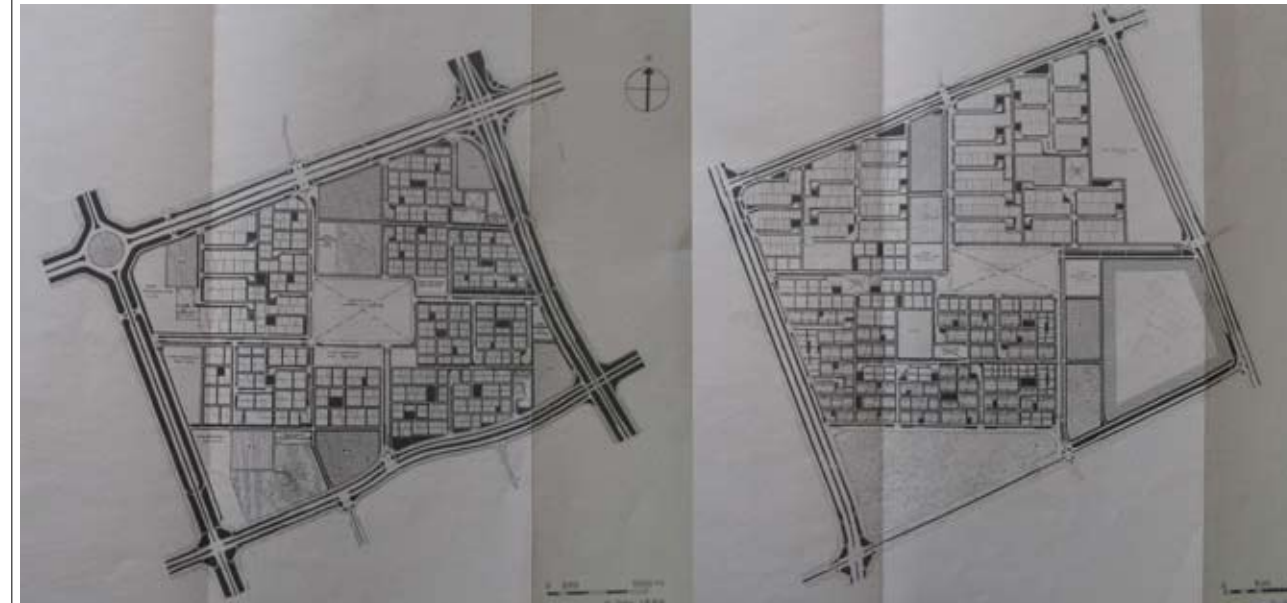
general overview of his career is presented in W. Aldous et al., *Otto Koenigsberger Festschrift* (Oxford: Pergamon Press, 1983). Mayer described his own involvement in India in collaboration with McKim Marriott and Robert L. Park, *Pilot Project India: The Story of Rural Development at Atawah, Uttar Pradesh* (Berkeley: University of California Press, 1958).

²⁹ Preparatory Commission, *The Volta River Project*, op. cit. (note 27), 301-302. Emphasis by authors.

³⁰ Ibid.

Masterplan voor Accra-Tema Metropolitan Area / Accra-Tema Metropolitan Area Masterplan (Uit / Source: Doxiadis Associates/ TEDECO, Tema: A New Town (TEDECO, 1970))

De Community Class van Doxiadis in Tema / Doxiadis' Community Class in Tema (Uit / Source: Doxiadis Associates and Tema Development Corporation, Houses in Tema (Government of Ghana, 1961))

meededen aan de plannings-‘experimenten’ in dat land.²⁸ Ghana bood hen, een jaar voordat het officieel onafhankelijk werd, een vergelijkbare kans om het staatsvormingsproces te combineren met zogenaamd alomvattende en multiraciale moderne verstedelijking.

In de woorden van Mayer en Whittlesey zou ‘de stad (Kpong) worden ontworpen overeenkomstig de moderne praktijk’ door het gebruik van wijkeenheden die ‘geschikt waren voor de wisselende behoeften van een samenleving die zich in een toestand van transitie bevindt’.²⁹ Het uiteindelijke doel was ‘eerder het voorzien in transities, die de omgang tussen mensen die verschillende posities op de arbeidsmarkt innemen bevorderen, dan in een strikt gecompartmenteerde of gestratificeerde stad’.³⁰ Ondanks deze welsprekende doelstellingen waren vaardigheden, opleiding en de daarvan afhankelijke lonen de werkelijke criteria, aan de hand waarvan huisvestingsnormen, typologieën en clusteringprincipes werden bepaald. Als onderdeel van de ‘transitie’-strategie, zo stelde men zich voor, zouden ‘subwijkgroeperingen’ een ‘sociaal alternatief vormen voor degenen die nog niet gereed of bereid waren om deel uit te gaan maken van de grootschaliger samenleving in het belangrijkste centrum van de wijk’.³¹ Twee-onder-een-kap-woningen en rijtjeshuizen, die vooral voor arbeiders waren bedoeld, konden vervolgens worden opgewaardeerd door er een bad, een latrine en wasvoorzieningen aan toe te voegen. Hun ‘transitionele’ hoedanigheid werd uitgedrukt door de manier waarop ze waren samengevoegd: die bood ‘uitgebreide families de kans zich net als in het dorpsleven rondom gemeenschappelijk land te scharen, maar (...) dwong geen overmatig nauw contact af, voor het geval maatschappelijke ontwikkelingen zich van deze trend zouden afkeren’. Ecochard, Kalt en Pouradier-Duteil introduceerden in hun ontwerp voor de huisvesting van de *travailleurs-subalternes* in de nieuwe aluminiumstad Fria (Guinee, 1956-1958) een vergelijkbare methode – met minder nadruk op transitie en een meer onverholven minachting voor ongeschoolde arbeiders, al was het alleen maar in hun benaming – waar rijtjeshuizen zó werden gerangschikt dat ‘voorouderlijke gebruiken met industriële arbeid’ en ‘collectieve

activiteiten met individuele huishoudelijke’ konden worden gecombineerd.³² Aan het andere uiteinde van het spectrum liggen de *existenzmaximum*-woningen van het Office des Cités Africaines (OCA), die tussen 1952 en 1958 in Congo werden gebouwd, waarin vorm en functie totaal niet meer met elkaar in verband stonden en hyperflexibele bewoners starre woningtypen aangeboden kregen.³³

In het geval van Kpong bestonden de ingrediënten voor het ensceneren van de transitie uit de introductie van verzamelplekken op verschillende schaalniveaus, typologische differentiatie en verscheidene clusteringopties. Tegelijkertijd diende men basisvoorzieningen zélf te organiseren, een zet die opvallend genoeg lijnrecht inging tegen de heersende trend in de ontwikkelingspraktijk, waarvan kernwoningen en land-en-voorzieningsprogramma’s kort daarna deel zouden gaan uitmaken. Ontwerpvoorstellen voor Kpong weerspiegelen het ideaal om wisselende combinaties van landelijke en stedelijke gedragspatronen, en verschillende stadia van integratie met elkaar in overeenstemming te brengen binnen fysieke patronen. Een opmerking van Mayer en Whittlesey onthulde echter de innerlijke tegenspraak van dit voornemen: ‘niet alleen harmonieuze sociale verhoudingen, maar ook de stabiele waarde van onroerend goed’ liggen ten grondslag aan ‘het onderhouden

28

In zijn positie als directeur Volkshuisvesting voor de regering van India (1944-1951), plande Koenigsberger negen nieuwe nederzettingen. De Indiase ervaringen van Koenigsberger zijn besproken in: Rhodri Windsor Liscombe, ‘In-dependence: Otto Koenigsberger and modernist urban resettlement in India’, *Planning Perspectives*, nr. 21 (april 2006), 157-178. Een algemeen overzicht van zijn carrière wordt gepresenteerd in: W. Aldous et al., *Otto Koenigsberger Festschrift* (Oxford: Pergamon Press, 1983). Mayer beschreef zijn betrokkenheid in India, in samenwerking met McKim Marriott en Robert L. Park, in: *Pilot Project India: The Story of Rural Development at Atawah, Uttar Pradesh* (Berkeley: University of California Press, 1958).

29

Preparatory Commission, *The Volta River Project*, op.cit. (noot 27), 301-302 (cursivering auteurs).

30

Ibid.

31

Ibid.

32

Het project in Fria is weergegeven in: *L'Architecture d'Aujourd'hui*, nr. 88 (februari/ maart 1960), 96-101.

33

Voor een gedetailleerde analyse van de OCA *existenzmaximum*-woningen, zie: Bruno De Meulder, *Kuvuande Mbote. Een eeuw koloniale architectuur en stedenbouw in Kongo* (Antwerpen: Houtekiet/de Singel, 2000), 195-197.

standards, typologies and clustering principles would be determined would be skills, training and correlated wages. As part of the ‘transitional’ strategy, ‘sub-neighbourhood groupings’ were imagined as ‘a social alternative to those not yet ready or eager to participate in the larger life of the main neighbourhood centre’.³¹ Twin and row housing, intended mainly for ‘labour’, could be subsequently upgraded by the attachment of bath, latrine and laundry facilities. The ‘transitional’ capacity was expressed by their assemblages, which presented ‘an opportunity for grouping of extended families around common land as in village life, yet . . . do not impose any excessively close contact if social development proceeds away from this trend’. A similar approach – without the same emphasis on transition and with a more overt depreciation of unskilled labourers, if not only by their appellation – was presented by Ecochard, Kalt and Pouradier-Duteil in their housing design for the *travailleurs subalternes* in the new aluminium town of Fria (Guinea, 1956-1958), where row houses were arranged as to combine ‘ancestral customs with industrial labour’, and ‘collective with individual domestic activities’.³² At the other end of the spectrum lie the *existenzmaximum* dwellings of the Office des Cités Africaines (OCA), built in the Democratic Republic of the Congo between 1952 and 1958, where form and function lost all connection to each other, and fixed types were offered as housing for hyper-flexible residents.³³

In Kpong’s case, the ingredients for staging transition included the introduction of gathering spaces at different scales, typological differentiation and diverse clustering options. Simultaneously, basic service provision was left to self-organisation, in a strikingly opposite move from that of the core houses and land-and-utilities schemes that would soon enter mainstream development practice. Design proposals for Kpong reflect the ideal of accommodating varying combinations of rural and urban behaviours and different rhythms of integration within physical patterns. However, a statement by Mayer and Whittlesey would unveil the contradiction in terms of such

purpose: ‘the foundation not only of harmonious social relations, but also of stable property value’ was ‘the maintenance of comparable standards within a given neighbourhood’.³⁴ Unlike Tema Manhean (where such a possibility had not been contemplated) and unlike Tema New Town (where inhabitants were from the outset considered to be ‘cosmopolitan’) Kpong’s future dwellers were, in the evolutionist perspective of Mayer and Whittlesey, unquestionably *en route* towards modern urban living. They could advance towards their destination at different speeds, on condition that they stretch beyond tradition and ‘transition’ by respecting the provided neighbourhood standards.

If the ‘forced’ separation of Manhean from Tema New Town far from soothed the painful relocation of Old Tema, one could wonder whether its conception as a satellite of the novel port city would have made a difference. Koenigsberger asked the reverse question when considering the relationship between Kpong and its nearby settlements, confident that these could be retroactively framed as satellite villages: ‘the formation of marginal slums and chronic overcrowding should be avoided by extending the planning work of the smelter town to the surrounding settlements’, which then ‘would be similar to that of the young satellites which have grown up around an older town’.³⁵

31

Ibid.

32

The project for Fria is documented in *L'Architecture d'Aujourd'hui*, no. 88 (February-March 1960), 96-101.

33

For a detailed account of OCA *existenzmaximum* dwellings, see Bruno De Meulder, *Kuvuande Mbote. Een eeuw koloniale architectuur en stedenbouw in Kongo* (Antwerp: Houtekiet/de Singel, 2000), 195-197.

34

Preparatory Commission, *The Volta River Project*, op. cit. (note 27)

35

These regional planning tactics would be reiterated in the UN TAA Mission reports, which both encouraged satellite villages instead of urban extensions. See Koenigsberger, *Housing in Ghana*, op. cit. (note 25), 181.

van vergelijkbare normen binnen een bepaalde wijk'.³⁴ Anders dan in Tema Manhean (waar de mogelijkheid niet was overwogen) en in Tema New Town (waar bewoners van het begin af aan als 'kosmopolieten' werden beschouwd) waren de toekomstige bewoners van Kpong, vanuit het evolutionistische perspectief van Mayer en Whittlesey, ongetwijfeld en route naar het moderne stedelijke leven. Het tempo waarmee ze zich richting hun bestemming bewogen, mocht verschillen op voorwaarde dat ze, door het respecteren van de vastgestelde wijknormen, voorbij traditie en 'transitie' zouden uitkomen.

De 'gedwongen' scheiding van Manhean en Tema New Town had de boosheid over de pijnlijke verplaatsing van Old Tema allesbehalve weggenomen en het is maar de vraag of Kpong's conceptie als een satelliet van de nieuwe havenstad verschil zou hebben gemaakt. Toen Koenigsberger aan het nadenken was over de verhouding tussen Kpong en de naburige nederzettingen, ervan overtuigd dat die met terugwerkende kracht in satellietdorpen konden worden veranderd, keerde hij de vraag om: 'de groei van sloppenwijken aan de rand van de stad en chronische overbevolking moet worden voorkomen door de omliggende nederzettingen mee te nemen bij de planning van de smelterijstad', die dan 'zouden lijken op de jonge satellieten die zich rondom een oudere stad hebben ontwikkeld'.³⁵

Post-onafhankelijkheidsprojecties voor de toekomst: Doxiadis Associates

Het decennium van ontwikkeling en dekolonisatie betekende een duw in de rug voor het Volta River Project, waarvoor de financiële steun een twistpunt was gebleken na de nieuwe bondgenootschappen van de Ghanese regering met het Oostblok. Een nieuwe financieringsgolf vanaf de andere kant van de Atlantische Oceaan gaf het VRP hernieuwde kracht. Opnieuw werden planningsprogramma's veranderd vanwege de betrokken deelnemers.³⁶ Men zag af van Kpong, en de voorzieningen voor de haven en de smelterij werden gecomprimeerd in Tema, waarvoor een herziening van het masterplan nodig was. De dam werd verplaatst naar Akosombo, waar de nederzetting van de Volta River Authority (VRA) helemaal opnieuw werd

ontworpen. Vervolgens vond er een verschuiving in de institutionele organisatie plaats.³⁷ Het was een goed moment voor 'neutrale', 'wetenschappelijke' planning, zogenaamd vrij van iedere imperialistische connotatie en technisch geschikt om handig de weg te effenen voor het herhuisvestingsproces. Dus zagen in 1962 twee belangrijke documenten het licht, met name de *Volta River Development Act* en het *Accra-Tema Metropolitan Area Master Plan* van Doxiadis Associates.³⁸ Het in Athene gevestigde bureau voerde een megalomane verandering in schaal en omvang uit, die veel verder ging dan de oorspronkelijke plannen voor de havenstad uit de jaren vijftig.³⁹ De zogenaamde Ekistische methode van Doxiadis bracht de belofte met zich mee dat alle planningsaspecten geïnspecteerd zouden worden en dat het ontwerp op iedere schaal onder controle zou zijn: ze was gelijktijdig alomvattend en hiërarchisch, universeel toepas-

34
Preparatory Commission, *The Volta River Project*, op.cit. (noot 27).

35
Deze regionale planningstactieken zouden worden herhaald in de VN-missie en TAA-rapporten, die beiden satellietdorpen voorstelden in plaats van stedelijke uitbreidingen. Zie: Koenigsberger, *Housing in Ghana*, op.cit. (noot 25), 181.

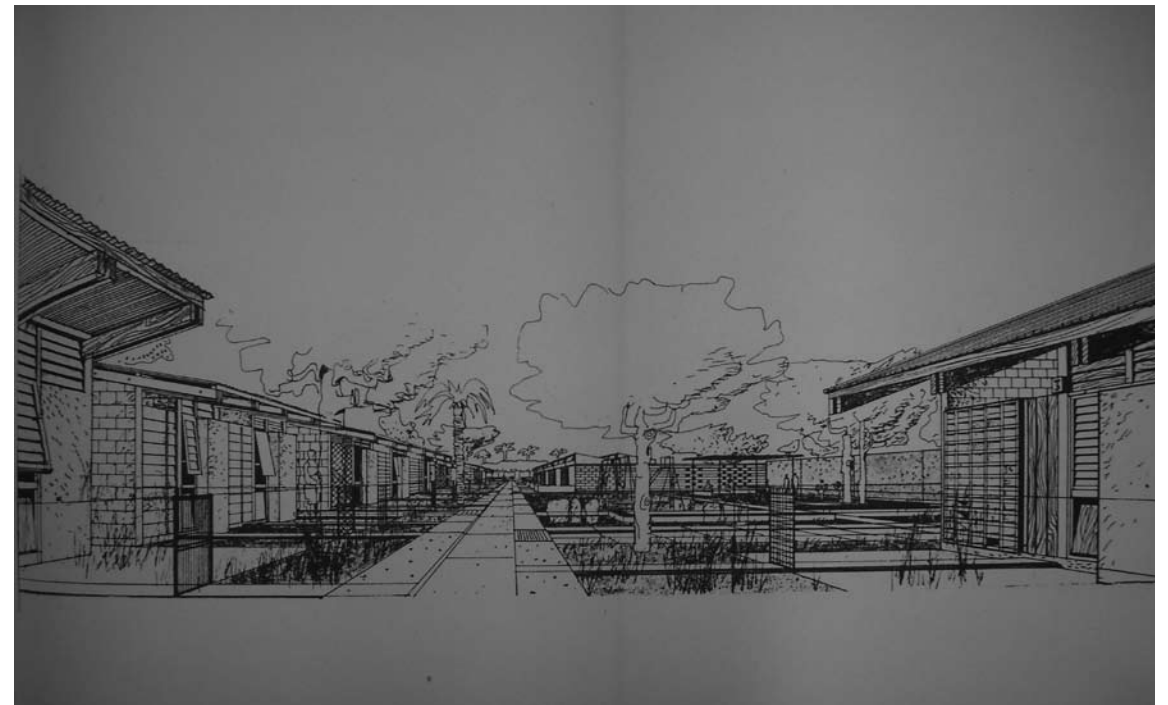
36
James Moxon beschrijft het turbulente traject van Nkrumah voor het verkrijgen van de noodzakelijke financiering. Het VRP-project werd gezamenlijk gefinancierd door de Wereldbank, de Ghanese regering, de ICA en Valco. Voor meer details zie: Moxon, *Volta: Man's Greatest Lake*, op. cit. (noot 1).

37
In 1960 werd besloten de aluminiumsmelter te verplaatsen van Kpong naar Tema. Op dat moment werden twee nieuwe instanties ingesteld ter vervanging van de TDC: de Tema Development Organisation (TDO), verantwoordelijk voor de planning en bouw van de nieuwe stad, en de Tema Corporation (TC), belast met administratie, onderhoud en ontwikkeling. Voor meer details zie: E.C. Kirchherr, 'Tema 1951-1962:

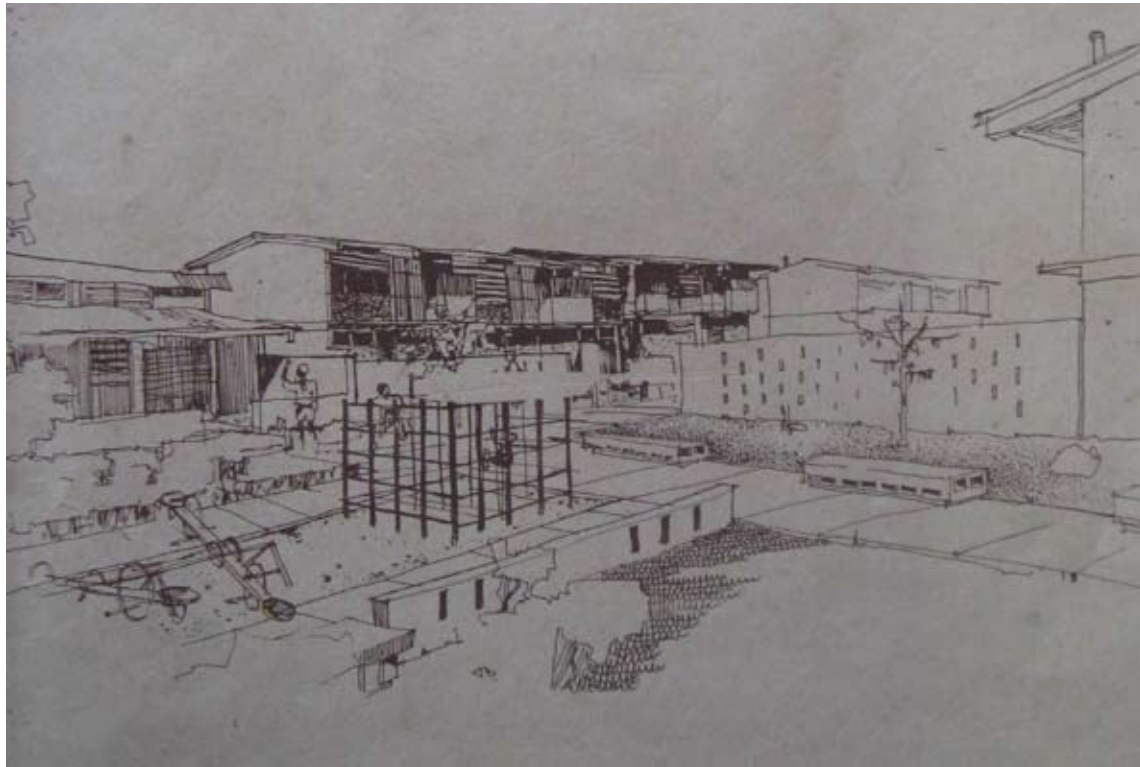
The Evolution of a Planned City in West Africa', *Urban Studies*, jrg. 5 (juni 1968) nr. 2, 207-217; D.C. Robinson, 'Planning in the Commonwealth. Tema, the New Port of Ghana', *Journal of the Town Planning Institute*, jrg. 45 (maart 1959) nr. 4, 90-93.

38
De wet stelde retorisch de beleidsprioriteit vast dat niemand die door de werken werd getroffen en opnieuw gehuisvest, slechter af mocht zijn. Voor meer details zie: Act 46: *Volta River Development Act, 1961*, Government of Ghana. Zie ook: Robert Chambers (red.), *The Volta Resettlement Experience* (New York: Praeger, 1970).

39
DA's betrokkenheid in Ghana wordt gedocumenteerd in een breed assortiment van brochures, publicaties en rapporten die te vinden zijn in de Doxiadis Archives te Athene. Zie ook: 'Accra-Tema-Akosombo (Ghana) Regional Programme and Plan', *Ekistics* (maart 1961), 235-276 en 'Standardised house types: Tema, Ghana', *Ekistics* (september 1963), 180-183. Een overzicht van DA's rol in Tema vindt men in: Doxiadis Associates/TEDECO, *Tema: A New Town* (1970).

Experimentele eengezinswoningen van één bouwlaag: hoofdwegen en achtertuinen / **Experimental one-storey, single family houses: main roads and backyards** (Uit/Source: Doxiadis Associates, Ghana Reports, DOX-GHA VOL. 9, Jul-Dec 1961, 251/Doxiadis Associates, Ghana Reports, DOX-GHA VOL. 56, 1964, 31, Athens, Doxiadis Archives – © Constantinos and Emma Doxiadis Foundation)

Het hiernamaals van palaver plaatsen / The hereafter of palaver grounds
(Uit / Source: Doxiadis Associates / TDC, *Houses in Tema* (Government of Ghana, 1961) photo by Viviana d'Auria, 2009)

Post-Independence Projections for Cities of the Future: Doxiadis Associates

The decade of development and decolonisation marked a stepping-stone for the VRP, for which financial aid had increasingly become contested territory after the alliances between the Ghanaian Government and the Eastern Bloc. A fresh wave of funding from across the Atlantic invested the VRP with renewed vigour. Planning schemes once again shifted in virtue of the actors involved.³⁶ Kpong was demised to condense both port and smelter facilities in Tema, for which a revised master plan was necessary. The dam was moved to Akosombo, where a Volta River Authority (VRA) settlement was planned from scratch. A shift in the institutional setup followed.³⁷ The moment was right for 'neutral', 'scientific' planning, allegedly free of all imperial connotations, and technically sound for conveniently lubricating the resettlement process. Accordingly, in 1961 two key documents would see the light, namely the Volta River Development Act, and the Accra-Tema Metropolitan Area Master Plan by Doxiadis Associates.³⁸ The Athens-based firm's plan embodied a megalomaniac shift in scale and scope that expanded well beyond the initial plans for the port city of the 1950s.³⁹ The so-called Ekistics approach of Doxiadis brought with it the promise of surveying all aspects of planning and mastering all scales of design: it was simultaneously comprehensive and hierarchical, universally applicable and site-specific, dynamic and capable of absorbing perennial practices of settlement-making. It resonated with most of the main credos of the time.

Though Tema was not explicitly part of Doxiadis' City of the Future project, several of its ideas would be applied to the Ghanaian context.⁴⁰ The Ekistics approach entailed that an ordering inter-scalar device was grafted on the previously built communities, and set the basis for additional neighbourhoods. A regular pattern of orthogonal axes was imagined across the 24 km separating Tema from Accra. The super grid regimented the generic community class structure and approach that Doxiadis had systematically applied and

fine-tuned for several other locations, ranging from the Middle East to South Asia.⁴¹ The

36

James Moxon has described Nkrumah's turbulent trajectory for obtaining the required funding. The VRP project was jointly funded by the World Bank, the Ghanaian Government, the ICA and VALCO. For more details see Moxon, *Volta*, op. cit. (note 1).

37

In 1960, with the decision to move the aluminium smelter from Kpong to Tema, two new authorities were established to supersede the TDC, namely the Tema Development Organization (TDO), responsible for the planning and building of the new city, and the Tema Corporation (TC), charged with administrative, maintenance and development issues. For more details see E.C. Kircherr, 'Tema 1951-1962: The Evolution of a Planned City in West Africa', *Urban Studies*, vol. 5 (1968) no. 2, 207-217; D.C. Robinson, 'Planning in the Commonwealth. Tema, the New Port of Ghana', *Journal of the Town Planning Institute*, vol. 45 (1959) no. 4, 90-93.

38

The Act rhetorically stated that, as a matter of policy, no one affected by the flood should be worse off as a result of the resettlement. For more details see Act 46: *Volta River Development Act, 1961*, Government of Ghana. See also Robert Chambers (ed.), *The Volta Resettlement Experience* (New York: Praeger, 1970).

39

DA's involvement in Ghana is documented in a wide assortment of brochures, publications and reports, to be found in the Doxiadis Archives in Athens. See also: 'Accra-Tema-Akosombo (Ghana) Regional Programme and Plan', *Ekistics* (March 1961), 235-276 and 'Standardised house types: Tema, Ghana', *Ekistics* (September 1963), 180-183. An overview of DA's involvement in Tema is summarised in: Doxiadis Associates/TEDECO, *Tema: A New Town* (1970).

40

In concomitance with his involvement in the design of Islamabad (1959-1963), Doxiadis launched a large-scale research project on the 'City of the Future' (COF). For more details on the COF/ Islamabad juncture see Ahmed Zaib K. Mahsud, *Constantinos A. Doxiadis' Plan for Islamabad: The Making of a 'City of the Future'* (PhD dissertation, Leuven: University of Leuven, 2008), 138-149. For a general discussion of the resonance of landscape in urban planning with reference to Doxiadis' work, see Bruno De Meulder, 'Back to the Start and Elsewhere. Travels between Cities and Natures', in: Nancy Meijmans (ed.) *Designing for a Region* (Amsterdam: SUN Academia, 2010), 217-227.

41

For a discussion of DA's work in the so-called developing world before Tema, see Pyla I. Panayioti, 'Baghdad's Urban Restructuring, 1958: Aesthetics and Politics of Nation Building', in: Sandy Isenstadt and Kishwar Rizvi (eds.), *Modernism and the Middle East: Architecture and Politics in the Twentieth Century* (Seattle and London: University of Washington Press, 2008), 97-115; Pyla I. Panayioti, 'Back to the Future: Doxiadis' Plans for Baghdad', *Journal of Planning History*, vol. 7 (2008) no. 1, 3-19. See also Ahmed Zaib K. Mahsud, 'Rethinking Doxiadis' Ekistical Urbanism: Sustainability and Globalization as a Dialectical Framework for Design', in: Sarah Williams Goldhagen, Eric Mumford and Cor Wagenaar (eds.), *Positions: On Modern Architecture + Urbanism/Histories and Theories*, no. 1 (Minneapolis/Rotterdam: University of Minnesota Press/NAI Publishers, 2010).

baar èn locatiespecifiek, dynamisch èn in staat, van oudsher bekende manieren om nederzettin-gen te bouwen, te absorberen. De meeste credo's uit die tijd klonken erin door.

Hoewel Tema niet expliciet deel uitmaakte van Doxiadis' 'Stad van de Toekomst', zouden verschillende ideeën uit het project in de Ghanese context worden toegepast.⁴⁰ De Ekistische methode hield in dat de tussenschaal als ordeningsprincipe aan de eerder gebouwde Dorpen werd toegevoegd en zo de basis legde voor extra wijken. Over de 24 kilometer tussen Tema van Accra werd een regelmatig patroon van rechthoekige assen voorzien. Het supergrid ordende de generieke klassenstructuur van de gemeenschap, een methode die Doxiadis systematisch had aangepast en toegepast op verscheidene andere locaties, van het Midden-Oosten tot Zuid-Azië.⁴¹ De meerschallige textuur van rechthoekige assen verbindt om en om het landschap en de transportstromen volgens een rationale die is gebaseerd op de scheiding van voetgangers en rijdend verkeer, en op het karakter van de open ruimten binnen de verschillende gebruikszones. De rotatie van het centrum van de wijk leverde echter een interessante en unieke variant op de eerdere praktijken op. De gewijzigde oriëntatie imiteert de golvende structuur van Dorp 1 en Dorp 2 en is mogelijk gebaseerd op klimatologische overwegingen en de wens om kruisingen tussen hoofd- en secundaire wegen te voorkomen. Het resultaat is een grid met ruimte voor groenstroken of grote parken; een grid dat het landschap onderbreekt of erin opgaat en dat zich contrapuntisch door het regelmatige wegennet weeft en de verschillende netwerken van huizen en transportstromen met elkaar verzoent.

De uitdaging een aanzienlijke hoeveelheid arbeiders te huisvesten in een agglomeratie die werd gezien als een 'nieuwe dynamische kern die zal uitgroeien tot een metropolitaans stedelijk gebied' werd beantwoord met de sociale constructie van een mix van inkomens en typologieën.⁴² Als adviseur van de TDC voorzag Doxiadis Associates industriële ondernemingen van een handleiding voor de huisvesting van arbeiders. Deze onderstreepte de noodzaak om voorrang te geven aan de huisvesting voor de lagere inkomens en verschaftte een aantal

basisontwerpen die door het gebruik van rechthoekige percelen met smalle fronten in overeenstemming was met het doel 'een maximaal aantal personen te huisvesten en daarbij zo weinig mogelijk te besteden aan gemeenschappelijke voorzieningen'.⁴³ Dit ontwerp was, zoals het handboek stelde, 'economisch en bevorderde een stedelijk beeld: een ononderbroken rij huizen voegt wezenlijk ruimte toe aan het straatontwerp'.⁴⁴ Het opnemen van twee inkomensniveaus in elke wijk (met de middeninkomens en hogere inkomens in de hoogbouw en de lagere inkomens in de laagbouw) verwees zichtbaar naar de evolutionistische standpunten binnen de planning van DA, want 'in de toekomst' zou het moment aanbreken 'om de groep met de lage inkomens ook kennis te laten maken met gebouwen van meerdere verdiepingen'.⁴⁵

Doxiadis Associates leek voor de minstbe-deelden een hecht netwerk van huizen met één verdieping in gedachte te hebben; de compactheid daarvan vertoonde voornamelijk stedelijke

40

Tegelijkertijd met zijn betrokkenheid bij het ontwerp van Islamabad (1959-1963), startte Doxiadis met een grootschalig onderzoek naar de 'Stad van de Toekomst' (COF). Voor meer details over de COF/ Islamabad zie: Ahmed Zaib K. Mahsud, *Constantinos A. Doxiadis' Plan for Islamabad: The Making of a 'City of the Future'* (proefschrift, universiteit van Leuven, 2008), 138-149. Voor een algemene bespreking van de weerslag van landschap op de stedelijke planning met verwijzing naar het werk van Doxiadis zie: Bruno De Meulder, 'Back to the Start and Elsewhere. Travels between Cities and Natures', in: Nancy Meijmans (red.), *Designing for a Region* (Amsterdam: SUN Academia, 2010), 217-227.

41

Voor een discussie van DA-projecten in zogenaamde ontwikkelingslanden in verband met Tema, zie: Pyla I. Panayiota, 'Baghdad's Urban Restructuring, 1958: Aesthetics and Politics of Nation Building', in: Sandy Isenstadt en Kishwar Rizvi (red.), *Modernism and the Middle East: Architecture and Politics in the Twentieth Century* (Seattle/Londen: University of Washington Press, 2008),

97-115; Pyla I. Panayiota, 'Back to the Future: Doxiadis' Plans for Baghdad', in: *Journal of Planning History*, jrg. 7 (2008) nr. 1, 3-19. Zie ook: Ahmed Zaib K. Mahsud, 'Rethinking Doxiadis' Ekistical Urbanism: Sustainability and Globalization as a dialectical framework for Design', in: Sarah Williams Goldhagen, Eric Mumford en Cor Waagenaar (red.), *Positions: On Modern Architecture + Urbanism/Histories and Theories*, nr. 1 (Minneapolis/Rotterdam: University of Minnesota Press/ NAI Uitgevers, 2010).

42

Doxiadis Associates - TDC - Government of Ghana, *Houses in Tema* (1961).

43

Ibid., 2.

44

Daarnaast zou DA beweren dat het masterplan bedoeld was voor 'de oprichting van de straten in plaats van voor de architectuur van individuele gebouwen', en werd er veel aandacht 'besteed aan schaduwbomen en struiken in de straten, open ruimten en speelplaatsen'. Zie: Doxiadis, op. cit. (noot 42), 2.

45

Ibid.

multiscalar texture of orthogonal axes intermittently binds landscape and transport flows, following a rationale based on the separation of pedestrian and vehicular traffic, and on open space gradients within the different functional zones. However, the rotation of the neighbourhood centre introduced an interesting and unique variant to previous experiences. Echoing the undulating structure of Communities 1 and 2, the changed orientation was possibly based on climatic considerations and the wish to avoid intersections between primary and secondary roads. The result is a grid that allows for green strips or large parks, interrupts or intermingles with the landscape, contrapuntally weaves itself in and out of the regular road pattern and mediates between the different housing meshes and transport flows.

The challenge of housing a considerable amount of workers in an agglomeration that was perceived as the 'new dynamic nucleus which will become a metropolitan urban area' was answered by socially engineering the mix of incomes and typologies.⁴² As consultants to the TDC, Doxiadis Associates provided a guidebook for housing workers to industrial companies. It underlined the requirement of making low-income housing a priority, and provided a number of basic layouts complying with the objective of 'accommodating the maximum number of persons with the minimum expenditure for community facilities' by using rectangular plots with narrow front-ages.⁴³ As the guidebook stated, this layout was 'both economical and promotes an urban appearance; a continuous row of houses gives a positive space to the street design'.⁴⁴ The inclusion of two income levels in each neighbourhood (with middle and high incomes in high-rise and low incomes in low-rise) visibly denoted the evolutionary bias of DA's planning, since 'at a later stage' the time would come 'to introduce the low-income group also to multi-storey development'.⁴⁵

What Doxiadis Associates seemed to have in mind for the least wealthy was a tight mesh of one-storey housing; its compactness expressed predominantly urban features but contemporaneously took in a portion of rural characteristics.⁴⁶ This coexistence was un-

equivocally suggested in the various views escorting the guidebook in which bucolic scenes were depicted. It was also explicitly affirmed in the report: 'The greatest demand in Tema is for the one-storey house giving access to a yard or compound. People wish to live part of their lives out-of-doors, with a garden and space for poultry etc.' To complete this setting, a dense pedestrian network of pathways and alleys incorporating squares of different sizes forms a system of open, car-free spaces that vibrantly survives to date.

From Tema to Bui City and Back

In Rem Koolhaas's recent appreciation of his AA instructors Fry and Drew, landscape and sewers form the terms for his reassessment of tropical architecture as one of the kernels of sustainability.⁴⁷ Nonetheless, in Tema New Village the former divided the realm of cosmopolites from the displaced, and the latter was provided to one, and not to the other. Indeed,

42

Doxiadis Associates - TDC - Government of Ghana, *Houses in Tema* (1961).

43

Ibid., 2.

44

Additionally, DA would claim that the master plan provided for 'the creation of street architecture rather than for the architecture of individual buildings', with attention 'paid to shade-trees and shrubs in the streets, open spaces and play-grounds'. See Doxiadis, *Houses in Tema*, op. cit. (note 42), 2.

45

Ibid.

46

For more on Doxiadis' use of a vernacular repertoire in the low-income row housing, see Viviana d'Auria, 'From Tropical Transitions to Ekistic Experimentation: Doxiadis Associates in Tema, Ghana', in: Sarah Williams Goldhagen, Eric Mumford and Cor Waagenaar (eds.), *Positions: On Modern Architecture + Urbanism/Histories and Theories*, no. 2 (Minneapolis/Rotterdam: University of Minnesota Press/NAI Publishers, forthcoming in 2010).

47

Rem Koolhaas, keynote lecture: 'Two Strands of Thinking in Sustainability: Advancement vs. Apocalypse', Ecological Urbanism Conference, Harvard University, 3 April 2009. Available on-line at <http://www.oma.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=132&Itemid=25> Koolhaas's appraisal adds to the recent reassessment by, among others, Ola Uduku, Panayiota Pyla and Hannah le Roux of the 'tropical' approach and its extension into the work of technical assistants such as Koenigsberger and Doxiadis, also quoted for having shaped (the prehistory of) sustainability, in spite of their profound implication in the protraction of lopsided relations between centre and periphery.

trekken, maar bevatte gelijktijdig enige rurale kenmerken.⁴⁶ Deze coëxistentie werd ondubbelzinnig gesuggereerd door de verschillende afbeeldingen in de handleiding, waarop bucolische tafereelen waren afgebeeld. Het rapport bevestigde dat nog eens: 'In Tema is voornamelijk behoefte aan eenlaagse huizen met toegang tot een binnenplaats of compound. De mensen willen voor een deel buiten de deur leven, een tuin hebben en ruimte om kippen te houden en dergelijke.' Deze opzet wordt gecompleteerd door een dicht netwerk van paden en stegen voor voetgangers, waar pleinen van verschillend formaat in zijn opgenomen. Een levendig geheel van open, autovrije ruimten dat tot op de dag van vandaag bestaat.

Van Tema naar Bui City en terug

In Rem Koolhaas' recente evaluatie van zijn AA-docenten Fry en Drew vormen landschap en riolering de toetsstenen voor zijn beoordeling van tropische architectuur als een van de essenties van duurzaamheid.⁴⁷ Toch was het in Tema New Village het landschap dat het kosmopolitische domein scheidde van dat van de ontheemde, en beschikte de één over riolering en de ander niet. Sterker nog, de tegenstelling tussen de gemeenschappelijke toiletblokken in Manhean en de uitgebreide inpanidige voorzieningen in de huizen voor de laagste inkomens in de eerste Dorpen van Tema, zou een voorproefje zijn van Manhean's status als sloppengebied. De ongelijkwaardigheid werd verder benadrukt doordat het landschap òf als een schilderachtige omgeving, òf als agrarische grond werd gezien. Toch belichaamde de verschuiving van conventionele compound naar gemeenschappelijke unit het vertrouwen van Fry en Drew in het vermogen van het modernisme om zowel sociale veranderingen als onveranderlijkheid te realiseren: transitie hoefde geen rol te spelen. In Kpong ging de coëxistentie van de verschillen (via de hoogte van het inkomen) ten koste van de voorzieningen voor de mensen met de laagste inkomens. Wasserijen en latrines werden 'optionele' voorzieningen, die de bewoners geleidelijk zelf zouden toevoegen, wat gelijk op zou gaan met de integratie van 'kostwinners' in een volwassen stedelijke nederzetting. Op die manier werd de transitie geënceneerd,

in combinatie met een grammatica van variabel gerangschikte woningtypen die losjes pasten binnen het grid, dat op zijn beurt werd omgeven door het spectaculaire landschap van de Kroboheuvels. De methode van Doxiadis zou uiteindelijk de relatie tussen het grid en het weefsel herformuleren door een park en een recreatiegebied te introduceren, een gelijkschakelend derde element, zo lang als sociale verandering krachtig werd aangestuurd door het aanpassen van dichtheid en typologie.

De pogingen van buitenlandse consultants om de transitie te enceneren, karakteriseert het zoeken naar een manier om de postkoloniale stad te conceptualiseren als een troep, waarbinnen verschillende machtsverhoudingen een plaats krijgen en waar het ruimtelijk ontwerp verschillen in sociaal-cultureel milieu kan overbruggen – en dit tegen een complexe achtergrond van industrialisatie en snelle verstedelijking. In een karikatuur van stedelijke veelvormigheid zijn de woningtypen in alle wijken van Kpong gestempeld. Ze zijn een afspiegeling van Tema's tactloze assortiment van 32 woningtypen, maar verschillen daarvan vanwege hun preoccupatie met het faciliteren van geleidelijke woninguitbreiding. Vervolgens zijn deze uitgangspunten gecondenseerd in een stedenbouwkundig instrument, zoals Doxiadis' in

46

Voor meer informatie over Doxiadis' gebruik van een 'vernaculair' repertoire voor huisvesting voor lage inkomens, zie: Viviana d'Auria, 'From Tropical Transitions to Ekistic Experimentation: Doxiadis Associates in Tema, Ghana', in: Sarah Williams Goldhagen, Eric Mumford en Cor Wagenaar (red.), *Positions: On Modern Architecture + Urbanism/Histories and Theories*, nr. 2 (Minneapolis/Rotterdam: University of Minnesota Press/NAi Uitgevers, 2010 (te verschijnen).

47

Rem Koolhaas' keynote lecture: 'Two strands of thinking in sustainability: advancement vs. apocalypse', Ecological Urbanism Conference, Harvard University, 3 april 2009; <http://www.oma.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=132&Itemid=25>. Koolhaas' aandacht draagt bij aan de recente herwaardering door onder meer Ola Uduku, Panayiota Pyla en Hannah Leroux van de 'tropische' benadering en haar vertaling in het werk van technici als Koenigsberger en Doxiadis. Tegelijkertijd worden deze technici vandaag ook gewaardeerd, omdat ze vorm hebben gegeven aan (de voorgeschiedenis van) -een duurzame benadering van architectuur, in weerwil van hun grote betrokkenheid bij de instandhouding van de scheve verhoudingen tussen centrum en periferie.

the discrepancy between communal sanitary blocks in Manhean and full internal services in the lowest-income housing of Tema's first communities would be the foretaste of Manhean's status as a slum area. Landscape as a scenic setting and landscape as land to be cultivated further emphasised the disparity. Nonetheless, the mutation of conventional compounds into a collective unit embodied Fry and Drew's faith in the power of modernism to achieve both social transformation and changelessness: transition did not need to be in the picture. In Kpong, the coexistence of difference (via the measure of income) was at the expense of services for the least-earning. Laundries and latrines were turned into 'optional' provisions with their gradual and self-built realisation matching the integration of 'wage earners' into a fully-fledged urban settlement. In this way, transition was staged, combined with a grammar of variably arranged housing types fitting loosely into the urban grid, in turn dramatically framed by the surrounding landscape of the Krobo hills. It would take Doxiadis' approach to rearticulate the relation between grid and tissue by means of introducing a park and leisure landscape, an equalising third term while social change was forcefully being engineered by adjusting density and typology.

The efforts of expatriate consultants to stage transition embody the quest to conceptualise the postcolonial city as a trope where agency can start to be allocated and the design of space can mediate between distinctive sociocultural backgrounds –and this against the complex background of industrialisation and rapid urbanisation. In a caricature of urban multiplicity, housing types are stamped throughout Kpong's neighbourhoods. They echo Tema's gauche assortment of 32 typologies, but differ from it in their preoccupation with accommodating gradual dwelling expansion. Subsequently, these concerns are condensed in an urbanistic device such as Doxiadis' interlocking 'community class' system, where densification can occur vertically without irreversibly compromising the system of open space. Transition as incremental horizontal growth and transition as vertical

intensification: unequivocally, transition it had to be. Its hereafter is evident today in the profound hybridity of Tema's spaces, where the incomplete modern project has been re-signified relentlessly. Now that Bui City is on the drawing boards, setting the stage for a 'new transition', let us hope it is to such processes of re-signification that its designers will look.

elkaar hakend *community class*-systeem, waarbij verticale verdichting kan optreden zonder dat het systeem van de open ruimte onomkeerbaar wordt gecompromitteerd. Transitie als toenevende horizontale groei en transitie als verticale intensivering: als het maar onmiskenbaar transitie was.

Hoe het verder ging, blijkt tegenwoordig duidelijk uit de heftige hybride van Tema's grondgebied, waar het onvoltooide moderne project meedogenloos van nieuwe betekenissen is voorzien. Laten we hopen, nu Bui City als voorbereiding op een 'nieuwe transitie' op de tekentafel ligt, dat de ontwerpers dergelijke processen die nieuwe betekenissen genereren, in gedachten zullen houden.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol